

شنبه ۱۴/۲/۱۴۰۵ - ۱۶ ذیقعد ۱۴۴۷ - ۴ مه ۲۰۲۶ - درس ۱۳۷ فقه الروابط از فقه مدیریت رفتار سازمانی - روابط اربعه - رابطه چهارم - رابطه کارکنان با دنیای سازمان - اصول سبعة^۱ - اصل اول - الرضا بالدون^۷ - فقه الحديث - الولاية لا تطلب

❖ مسئله‌ی ۱۳۷: کارکنان سازمان نباید مطالبه‌ی مناصب بالا داشته باشند و اگر داشتند نباید به آنها مناصب بالا را اعطاء کرد، مگر در ضرورت. هر فرد باید به مقامات پایین اکتفا کند و آن را فرصتی برای خدمت بداند مگر این که از او در خواست کنند و او طاقت و صلاحیت را در خود ببیند

اصل «الرضا بالدون» مرادف «خفیف المؤونة» و قناعت شد. مترادفات دیگری هم مثل زهد و... هست که اصل مستقلى در تعامل با دنیای سازمان هستند و ما به تشریح آن خواهیم رسید. ولی یک مفهوم و قاعده‌ی دیگر هم هست که می‌تواند مصداقی از الرضا بالدون باشد؛ یعنی «الولاية لا تطلب»^۲. یعنی مقامات سازمانی و سیاسی نباید مورد مطالبه و خواهش قرار گیرند^۳ که متخذ از فرمایش رسول خدا ﷺ و امیرالمؤمنین علیه السلام است در اخبار و عبارات زیر که تواتر معنوی دارند در معنای «الولاية لا تطلب»:

لا تسئل الإمارة فانك ان أعطيتها عن غير مسألة أعنت عليها، و ان أعطيتها عن مسألة وكلت إليها.^۴

و قد روي أنه قال لما ولي علي بن العباس على الحجاز و اليمن و العراق فلما ذا قتلنا الشيخ بالأمس و إن علياً لما بلغته هذه الكلمة أحضره و لطفه و اعتذر إليه و قال له فهل وليت حسناً أو حسينا أو أحداً من ولد جعفر أخي أو عقيلاً أو واحداً من ولده و إنما وليت ولد عمي العباس لأني سمعت العباس يطلب من رسول الله ﷺ الإمارة مراراً فقال له رسول الله ﷺ يا عم إن الإمارة إن طلبتها وكلت^۶ إليها و إن طلبتك أعنت عليها و رأيت بنيه في أيام عمر و عثمان يجدون في أنفسهم إذ ولي غيرهم من أبناء الطلقاء و لم يول أحداً منهم فأحببت أن أصل رحمهم و أزيل ما كان في أنفسهم و بعد فإن علمت أحداً من أبناء الطلقاء هو خير منهم فأتني به فخرج الأشر و قد زال ما في نفسه^۷... وكلت إليها، أي احتجت إليها و عجزت.^۸

و قد روي أنه قال: لَمَّا وَلَّى عَلِيٌّ بَنِي الْعَبَّاسِ عَلَى الْحِجَازِ وَ الْيَمَنِ وَ الْعِرَاقِ فَلَمَّا ذَا قَتَلْنَا الشَّيْخَ بِالْأَمْسِ وَ إِنَّ عَلِيًّا لَمَّا بَلَغَتْهُ هَذِهِ الْكَلِمَةُ أَحْضَرَهُ وَ لَاطَفَهُ وَ اعْتَذَرَ إِلَيْهِ وَ قَالَ لَهُ فَهَلْ وَلَيْتُ حَسَنًا أَوْ حُسَيْنًا أَوْ

^۱ مصباح الشريعة / ۶ / الباب الأول في العبودية
و أصول مُعَامَلَةِ النَّفْسِ سَبْعَةٌ الْخَوْفُ وَ الْجَهْدُ وَ حَمْلُ الْأَذَى وَ الرِّيَاضَةُ وَ طَلَبُ الصِّدْقِ وَ الْإِخْلَاصُ وَ إِخْرَاجُهَا مِنْ مَحَبُّوْهَا وَ رِبْطُهَا فِي الْفَقْرِ وَ
أَصُولُ مُعَامَلَةِ الْخَلْقِ سَبْعَةٌ الْحِلْمُ وَ الْعَفْوُ وَ التَّوَاضُّعُ وَ السَّخَاءُ وَ الشَّقَقَةُ وَ النَّصْحُ وَ الْعَدْلُ وَ الْإِنْصَافُ وَ أَسْوَطُ مُعَامَلَةِ الدُّنْيَا سَبْعَةٌ الرِّضَا بِالْأَدْنَى
وَ الْإِثْبَارُ بِالْمَوْجُودِ وَ تَرْكُ طَلَبِ الْمَقْشُودِ وَ بُعْضُ الْكَثْرَةِ وَ اخْتِيَارُ الزُّهْدِ وَ مَعْرِفَةُ آفَاتِهَا وَ رَفْضُ شَهَوَاتِهَا مَعَ رَفْضِ الرِّئَاسَةِ فَإِذَا حَصَلَتْ هَذِهِ
الْخِصَالُ فِي نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَهُوَ مِنْ خَاصَّةِ اللَّهِ وَ عِبَادِهِ الْمُقَرَّبِينَ وَ أَوْلِيَائِهِ حَقًّا

^۲ با ابتکار تقی الدین ابن تیمیہ در کتاب السياسة الشرعية. البته در صحیح مسلم (کتاب الامارة باب النهی عن طلب الامارة)

^۳ قوامی، مدیریت از منظر کتاب و سنت، صص. ۱۲۶-۱۳۴.

^۴ قضاعی، شرح فارسی شهاب الاخبار، ص. ۳۵۳.

^۵ پادشاهی می‌خواه که اگر بدان برسی بی سؤال؛ با یار و یاور گردی، و اگر بدان رسی با سؤال؛ با آنت هلند و یاور یابی. (همان)

^۶ وكلت إليها، أي احتجت إليها و عجزت.

^۷ ابن أبي الحديد، شرح نهج البلاغة لابن أبي الحديد، ج. ۱۵، ص. ۹۸.

^۸ همان، ج. ۱۵، ص. ۹۹.

أَحَدًا مِنْ وَلَدِ جَعْفَرٍ أَخِي أَوْ عَقِيلًا أَوْ أَحَدًا مِنْ وَلَدِهِ وَ إِنَّمَا وَلَّيْتُ وَلَدَ عَمِّي الْعَبَّاسَ لِأَنِّي سَمِعْتُ الْعَبَّاسَ يَطْلُبُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ الْإِمَارَةَ مَرَارًا فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَا عَمَّ إِنَّ الْإِمَارَةَ إِنْ طَلَبْتَهَا وَكَلْتَ إِلَيْهَا وَ إِنْ طَلَبْتَكَ أَعِنْتُ عَلَيْهَا وَ رَأَيْتُ بَنِيهِ فِي أَيَّامِ عُمَرَ وَ عُثْمَانَ.^٩

إِنَّا لَا نَسْتَعْمَلُ عَلَى عَمَلِنَا مِنْ أَرَادَهُ^{١٠} (من يحرص عليه). ما بركار خود داريم آن را كه ما را طلب كند نه آنكه قضا و عمل كند.^{١١}

قال ﷺ: انا و الله لا نولى على هذا العمل احدا سالة و لا احدا احرص عليه.^{١٢}

فَضَائِلُ أَحْمَدَ قَالَ عَلِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَحَاجُّ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِتَسْعِ بِإِقَامِ الصَّلَاةِ وَ إِيْتَاءِ الزَّكَاةِ وَ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ الْعَدْلِ فِي الرَّعِيَّةِ وَ الْقِسْمِ بِالسَّوِيَّةِ وَ الْجِهَادِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ إِقَامَةِ الْحُدُودِ وَ أَشْبَاهِهِ الْفَائِقُ إِنَّهُ بَعَثَ الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَ رَبِيعَةُ بْنُ الْحَارِثِ ابْنَيْهِمَا الْفَضْلُ بْنُ الْعَبَّاسِ وَ عَبْدَ الْمُطَّلِبِ بْنُ رَبِيعَةَ يَسْأَلَانِي أَنْ يَسْتَعْمِلَهُمَا عَلَى الصَّدَقَاتِ فَقَالَ عَلِيُّ وَ اللَّهُ لَا نَسْتَعْمِلُ مِنْكُمْ أَحَدًا عَلَى الصَّدَقَةِ فَقَالَ رَبِيعَةُ هَذَا أَمْرُكَ نَلَتْ صَهْرَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَلَمْ نَحْشُدْكَ عَلَيْهِ فَأَلْقَى عَلِيُّ رِذَاءَهُ ثُمَّ اضْطَجَعَ عَلَيْهِ فَقَالَ أَنَا أَبُو الْحَسَنِ الْقَرْمُ وَ اللَّهُ لَا أَرِيْمُ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْكُمَا ابْنَاكُمَا بِحُورٍ مَا بَعَثْتُمَا بِهِ قَالَ ﷺ إِنَّ هَذِهِ الصَّدَقَةُ أَوْسَاحُ النَّاسِ وَ إِنَّمَا لَا تَحِلُّ لِمُحَمَّدٍ وَ لَا لِأَلِ مُحَمَّدٍ.^{١٣}

الْأَمَالِي لِلشَّيْخِ الطُّوسِيِّ ابْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْوَاحِدِ النَّحْوِيِّ عَنْ بَشْرِ بْنِ مُوسَى بْنِ صَالِحِ الْأَسَدِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمُقَرِّي عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَيُّوبَ^{١٤} عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي جَعْفَرٍ الْفَرَسِيِّ عَنْ سَالِمِ الْجَيْشَانِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي ذَرٍّ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: يَا بَا ذَرٍّ إِنِّي أَحَبُّ لَكَ مَا أَحَبُّ لِنَفْسِي إِنِّي أَرَاكَ ضَعِيفًا فَلَا تَأْمُرَنَّ عَلَى اثْنَيْنِ وَ لَا تَوَلَّيَنَّ مَالَ يَتِيمٍ.^{١٥ ١٦}

مُحَمَّدُ بْنُ يُحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عِيْسَى عَنْ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ دَاوُدَ الرَّقِّي قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ لَا يَنْبَغِي لِلْمُؤْمِنِ أَنْ يُدَلَّ نَفْسُهُ قِيلَ لَهُ وَ كَيْفَ يُدَلَّ نَفْسُهُ قَالَ يَتَعَرَّضُ لِمَا لَا يُطْبِقُ.^{١٧}

^٩ مجلسی، بحار الأنوار (ط بیروت)، ج. ٤٢، ص. ١٧٦.

^{١٠} گویا مراد آن است که ما کار را به کسی می دهیم که کار را برای ما انجام دهد و هواخواه ما باشد، نه به کسی که طالب جاه و مقام بود و قصدش احراز منصب و مرتبه باشد نه انجام خدمت ما. (قضاعی، شرح فارسی شهاب الأخبار، ص. ٣٧٢).

^{١١} همان؛ بیهقی، سنن، ج. ١٠، ص. ١٠٠.

^{١٢} نیشابوری، مسلم بن حجاج، صحیح مسلم، ج. ٢، ص. ١٦٥٢.

^{١٣} مجلسی، بحار الأنوار (ط بیروت)، ج. ٤١، ص. ١١١.

^{١٤} فی المصدر: سعید بن ابی ایوب عن عبد الله بن ابی جعفر.

^{١٥} ابن بابویه، آمالی، صص. ٢٤٤-٢٤٥. فی: مال الیتیم.

^{١٦} مجلسی، بحار الأنوار (ط بیروت)، ج. ٢٢، ص. ٤٠٦.

^{١٧} کلینی، الکافی (ط الإسلامية)، ج. ٥، ص. ٦٤.

عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ مُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام لَا يَنْبَغِي لِلْمُؤْمِنِ أَنْ يُذِلَّ نَفْسَهُ قُلْتُ بِمَا يُذِلُّ نَفْسَهُ قَالَ يَدْخُلُ فِيْمَا يَتَعَدَّرُ مِنْهُ.^{١٨ ١٩}

وجه استدلال: قانون متخذ از این اخبار با عنوان «الولاية لا تطلب» یا «الامارة لا تطلب» بیان می‌دارد که کسی نباید دنبال قدرت و ولایت و منصب در سازمان باشد، چون مقام و جاه از مصادیق اصلی دنیای سازمانی هستند و حاوی مسئولیت و امانت می‌باشند که پاسخ‌گویی عظیمی را به دنبال دارند و بار سنگینی به شمار می‌روند. هرچه مسئولیت پایین‌تر باشد، سبک‌تر باشد، حساب و کتاب آن آسان‌تر است. لذا باید راضی به مقامات پایین بود که فرصتی برای خدمت هستند. باید دنبال خدمت بود، نه قدرت. قدرت برای خدمت است، در هر رده‌ای باشد. قدرت کم‌تر مسئولیت کم‌تر و پاسخ‌گویی راحت‌تر. با این تفسیر این قاعده‌ی «الولاية لا تطلب» با اصل «الرضا بالدون» مترادف پیدا می‌کنند؛ یعنی رضایت به ولایت و منصب پایین‌تر برای خدمت کردن. بله، هر قاعده‌ای استثناء و تخصیصاتی دارد که ما در کتاب مدیریت از منظر کتاب و سنت به آن اشارت داشته‌ایم که کسی نباید دنبال پست و مقام باشد و مقامات بالا هم نباید به کسی که مطالبه‌ی قدرت می‌کند قدرت بدهند، کما فی الاخبار المذكورة. مگر این که ضرورت به وجود او باشد و با نبودش ضرر و ضراری به نظام وارد شود که می‌توان مانند حضرت یوسف عليه السلام مطالبه‌ی وزارت اقتصاد را کرد، لقوله تعالی «قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ». و الا نباید مطالبه کرد و اگر کرد نباید به او مقام داد، کما فی الاخبار، فافهم و تدبّر. زیرا نوع طالبان قدرت مفاسدشان بیش‌تر از مصالحشان است، و الله العالم.

فتحصل که کارکنان سازمان نباید مطالبه‌ی مناصب بالا داشته باشند و اگر داشتند نباید به آن‌ها مناصب بالا را اعطاء کرد، مگر در ضرورت. هر فرد باید به مقامات پایین اکتفا کند و آن را فرصتی برای خدمت بداند مگر این که از او در خواست کنند و او طاقت و صلاحیت را در خود ببیند.^{۲۰}

^{۱۸} علی بناء الفاعل أي في امر يلزمه أن يعتذر منه عند الناس كان يتعرض لظالم لا يقاومه فلما صار مغلوبا ذليلا يعتذر إلى الناس أو يدخل في امر يمكنه الاعتذار منه و يقبل الله عذره و على هذا الوجه يمكن أن يقرأ على بناء المجهول بل على الوجه الأول أيضا فتأمل. (آت)

^{۱۹} کلینی، الکافی (ط الإسلامية)، ج. ۵، ص. ۶۴.

^{۲۰} درس ۱۳۷ فقه الروابط از سلسله‌ی فقه الاداره، ۱۶ شهر ذی القعدة ۱۴۴۷.